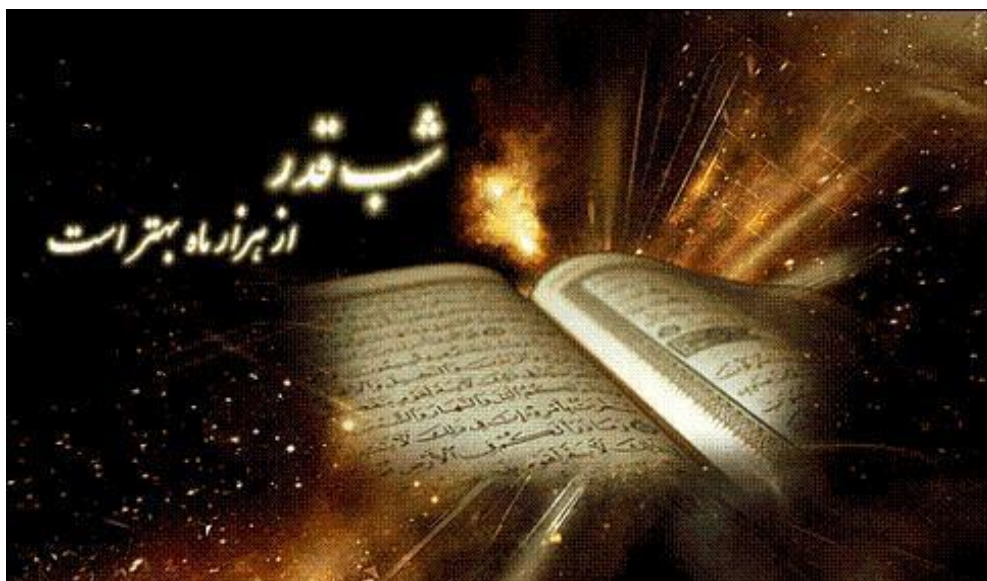

بسمه تعالی

محترم آذری لنده

ویژه نامه شب قدر

شبی برتر از هزار ماه

[علائم و منزلت شب قدر](#)

[شبی برتر از هزار ماه](#)

[شب قدر و استجابت دعا](#)

[وقایع شب قدر](#)

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ * لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ *

تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِّنْ كُلِّ أَمْرٍ * سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ . (۱)

ما، آن (قرآن) را در (شب قدر) نازل کردیم و تو، چه می دانی (شب قدر) چیست؟ شب قدر، از هزار ماه بهتر است، فرشتگان و (روح) در آن شب به اذن پروردگار خود، برای تقدیر هر کاری نازل می شوند، آن شب انباشته از سلامت و برکت و رحمت، تا طلوع صبح است.

درباره سوره قدر، شب قدر، معنای قدر، تعیین شب قدر، تکالیف شب قدر و شیوه های بهره جویی از این شب بزرگ و ارتباط با خداوند مهربان، مطالب قابل اهمیتی وجود دارد، که ما خلاصه آن را مورد مطالعه قرار می دهیم.

ثواب قرائت: امام باقر(ع) فرموده است: هر کس سوره (انا انزلناه) را با صدای بلند بخواند، مثل کسی خواهد بود که شمشیر به دوش گرفته و در راه خداوند جهاد می کند و هر کس آن را پنهان و آهسته بخواند، مانند کسی است که در راه خدا، به خون خود غلتیده است.(۲)

معنای شب قدر

چرا این شب (شب قدر) نامیده شده، در آن چه اسراری نهفته و چه وقایع و حوادثی در آن رخ داده و رخ می دهد؟

مفسران قرآن کریم با استفاده از قرآن و احادیث پیشوایان معصوم(علیهم السلام)، درباره نام گذاری این شب به (شب قدر) مطالب و دلایل زیادی آورده اند، که مهم ترین و مناسب ترین آن ها بدین شرح است:

۱- شب قدر، یعنی شب بزرگ و با عظمت، زیرا در قرآن کریم(قدر) به معنای منزلت و بزرگی خداوند عالم آمده هم چنان که در این آیه می خوانیم: (ما قدروا الله حق قدره)(۳) آنان عظمت خداوند را نشناختند. و (حبیش) در کتاب (وجوه القرآن) ليله القدر را به ليله العظمه معنا کرده(۴) رمز این بزرگی هم در خود سوره(قدر) بیان گردیده است آن جا که می فرماید: شب قدر، از هزار ماه بهتر است.

۲- شب با ارزش و پر قیمت، جهت دیگری برای معنای (قدر) می تواند باشد، زیرا از یک سو در همین سوره می خوانیم: (عبادت) در این شب از عبادت در هزار ماه بهتر و با ارزش تر است در فارسی هم می گوئیم: (قدر جوانی، (قدر) سلامت و نعمتی را که در اختیار داری، بدان).

۳- (قدر) به معنای (سختی معیشت) نیز آمده، در قرآن کریم می خوانیم: (ومن قدر علیه رزقه فلینفق مما آتاه الله)(۵) هر کس گرفتار تنگی روزی و تنگدستی در زندگی شود مقداری از آنچه را خداوند به او عطا کرده، در راه خدا انفاق نماید.

۴- طبق آیات متعدد قرآن کریم، (قدر) به معنای اندازه گیری، تقدیر و تنظیم امور آمده است. در آیه ای می خوانیم: ما قرآن را در شب مبارکی نازل کردیم، و ما همواره بیم دهنده بوده ایم؛ و در آن شب: (فیها یفرق کل إمر حکیم) (۶) هر کاری، بر طبق حکمت خداوند، تعیین و تنظیم می گردد.

راغب اصفهانی، می نویسد: (لیله القدر ای ليله قیضها لامور مخصوصه) (۷) شب قدر، یعنی شبی که خداوند برای تنظیم و تعیین امور مخصوصی، آن را آماده و مقرر فرموده است.

طبق روایات فراوانی که وارد شده، در شب قدر، سرنوشت افراد برای سال آینده، مانند: رزق و روزی، مرگ و میر (۸)، خوشی و ناخوشی، و امور و حوادث دیگر زندگی، بر اساس استعدادها و لیاقت ها، رقم می خورد، و این تقدیر و تنظیم حکیمانه هم، در انسان هیچ گونه (اجبار) و (سلب اختیاری) به وجود نمی آورد.

درباره تنظیم و تقدیر سرنوشت افراد در (شب قدر) برای سال آتی آنان، امام صادق (ع) فرموده است: (التقدیر فی ليله القدر تسعه عشر، والابرار فی ليله احدى و عشرين، والامضای فی ليله ثلاث و عشرين) (۹) تقدیر امور و سرنوشت ها در شب نوزدهم، تحکیم آن در شب بیست و یکم و امضای آن در شب بیست و سوم صورت می گیرد.

آری، به خاطر اهمیت شب قدر، ارزش و عظمت آن، نزول فرشتگان بی شمار آسمانی به زمین و سرنوشت سازی این شب الهی ده ها روایت در کتاب ها و تفسیرهای شیعه و اهل سنت وارد شده است. در بیان پیامبر گرامی اسلام (ص) هم می خوانیم: (من قام ليله القدر ایمانا و احتسابا، غفر له ما تقدم من ذنبه) (۱۰) هر کس در (شب قدر) از روی ایمان و اخلاص، به قیام و عبادت ایستد، گناهان گذشته او، بخشیده و آمرزیده می شود.

کدام شب است؟

شب قدری که قرآن کریم، آن را (بهتر از هزار ماه) معرفی می کند حدود یک صد حدیث، در کتاب ها و تفسیرهای شیعه و اهل سنت، درباره عظمت آن وارد شده، چه شبی می باشد؟

مجموع مطالبی که از قرآن کریم و احادیث شیعه و اهل سنت، در مورد تعیین (شب قدر) به دست می آید را در موارد زیر می توان خلاصه نمود:

۱ - در این که (شب قدر) در ماه مبارک رمضان قرار دارد، هیچ گونه تردیدی نمی توان به خود راه داد، چون از یک سو خداوند فرموده: قرآن در ماه رمضان نازل شده. (۱۱) و از سوی دیگر در سوره (قدر) هم آمده: آن (قرآن) را در (شب قدر) نازل کردیم؛ و این که (شب قدر) در ماه مبارک رمضان قرار دارد، مورد اتفاق روایات و مفسرین قرآن است.

۲ - (شب قدر)، در دهه آخر ماه مبارک رمضان قرار دارد، روایات فراوان و نظریه های مفسران شیعه و اهل سنت، آن را حتمی می شمارد. (۱۲) پس در این مورد هم تردیدی نیست.

(عایشه) روایت می کند: تلاش و کوششی را که می دیدم رسول خدا(ص)، در دهه آخر ماه مبارک رمضان انجام می داد، در اوقات دیگر انجام نمی داد. (۱۳)

۳ - طبق روایات فراوانی که در منابع شیعی آمده، شب های نوزدهم، بیست و یکم و بیست و سوم ماه مبارک رمضان (شبهای قدر) معرفی شده اند، (۱۴) اما امام باقر(ع) دایره آن را محدودتر نموده، و در پاسخ (عبدالواحد بن مختار انصاری) که خواستار تعیین یکی از آن شب ها از سوی امام(ع) بود، فرموده اند: ما علیک إن تعمل فی لیلتین، هی احدیہما. (۱۵) ایرادی ندارد هر دو شب را به عبادت و شب زنده داری مشغول باش، زیرا (شب قدر) یکی از این دو شب می باشد.

۴ - در میان شب بیست و یکم و شب بیست و سوم در عین حالی که خدا و رسول(ص) و امامان(علیهم السلام)، برای زنده نگهداشتن روح امید و نشاط و اهمیت به اطاعت و عبادت بندگان و تقرب آنان، سعی در مخفی داشتن (شب قدر) داشته اند - آن طور که از تعدادی از احادیث استفاده می شود، احتمال (شب قدر) بودن شب بیست و سوم را می توان تقویت نمود و معتبرتر دانست.

زیرا در چند روایت آمده: رسول خدا(ص) به عبادت و شب زنده داری دهه آخر ماه مبارک رمضان سفارش می کرد، امام علی(ع) می فرماید: (شب بیست و سوم)، در عین حالی که باران شدیدی آمده بود و مسجد مدینه را گل و آب فرا گرفته بود، رسول خدا(ع)، ما را به نماز و می داشت، و با وجود این که صورت و بینی آن حضرت، گل آلود شده بود، دست از عبادت و شب زنده داری نمی کشید. (۱۶)

امام باقر(ص) هم فرموده است: (عبدالله بن انیس انصاری)، که در (جهینه) زندگی می کرد و با مدینه فاصله داشت، به حضور رسول خدا(ص) رسید و عرض کرد: من شتر و گوسفند و چوپانهایی دارم، و نمی توانم زیاد در شهر بمانم، اما دوست می دارم، یکی از شبهای ماه رمضان را برایم تعیین کنی، تا در آن شب به شهر آمده و به نماز و عبادت پردازم.

رسول خدا(ص) او را نزدیک خویش کشید، و در گوش او چیزی گفت، آن مرد هم شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان، در مدینه حضور یافت، به عبادت و شب زنده داری پرداخت، و صبح به محل و سراغ کار خود بازگشت.(۱۷)

همچنین در روایت می خوانیم: رسول خدا(ص) شب بیست و سوم، به صورت افراد آب می پاشید تا آنها را خواب نگیرد چنانکه حضرت فاطمه زهرا(س) همه اعضای خانواده را وادار می کرد، روز بخوابند، شب کم غذا بخورند تا بتوانند شب بیست و سوم را بیدار بمانند، و می فرمود: انسان محروم کسی است، که از خیر و فضیلت این شب محروم بماند. (۱۸)

باری، اگر چه با توجه به شواهد حدیثی و تاریخی، احتمال (شب قدر) بودن بیست و سوم ماه مبارک رمضان را تایید کردیم، اما همان طور که در بالا هم اشاره شد، پیغمبر(ص) و امامان معصوم(علیهم السلام)، عنایت داشتند، که (شب قدر) برای افراد مخفی بماند، تا آنان با اطاعت و عبادت در چند شب، برای درک (شب قدر) و معارف و معنویات آن، تلاش و جستجوی بیش تری داشته باشند.

به روایت (ابن ابی الحدید) وقتی درباره تعیین (شب قدر) از امیر مومنان(ع) سوال می شود، آن حضرت از مشخص کردن، طفره می رود و می فرماید: (لیس إشک إن الله انما یسترها عنکم نظرا لکم، لا نکم لو إعلمکموها، عملتم فیها و ترکتم غیرها، وإرجو إن لا تخطئکم ان شیأ الله)(۱۹) در این جهت تردید ندارم، که خداوند جهت مخفی داشتن (شب قدر) به شما نظر و عنایت دارد، زیرا اگر آن را برای شما اعلام داشته بود، در همان شب به عمل عبادت می پرداختید و عبادت در شب های دیگر را ترک می نمودید، و من هم به خواست خداوند (در مورد بهره برداری شما از شب های دیگر) امیدوارم شما را محروم نگردانم.

تکالیف شب قدر

برای عبادت و درک فضیلت و فیض شب قدر، عموماً به مسجدها می رویم، اما برای این که با انجام اعمال جنبی - که خود نیز اعمال پر فضیلتی است - خویشتن را برای درک عظمت و فضایل عمیق (شب قدر) آماده تر گردانیم تا بتوانیم در نورانیت قرآن نورانی شویم و بافرشتگان پاک آسمانی هم نوا گردیم و موجی در دریای روح خود ایجاد کنیم.

پیشوایان والامقام اسلام، ما را به انجام تکالیف زیر دعوت نموده اند.

۱- غسل شب قدر. غسل، از یک سو عبادت است، چون می بایست به (نیت تقرب و اطاعت خداوند) انجام شود، و از سوی دیگر نظافت و بهداشت می باشد، چون با شست و شوی بدن، هر مومنی خود را برای حضور در مجامع عمومی و ملاقات سالم و جاذب با اهل ایمان آماده و منظم می گرداند.

امام صادق(ع) فرموده است: (هرکس برای شب های هفدهم، نوزدهم، بیست و یکم و بیست سوم ماه مبارک رمضان، که امید (شب قدر) بودن آنها می رود، غسل انجام دهد، از گناهان پاک می گردد، و مانند روزی می شود که از مادر متولد گردیده است). (۲۰)

۲- احیا و (شب زنده داری) همان طور که در سیره پیامبر(ص) و حضرت فاطمه(س) مطالعه کردیم، احیا، بیدار بودن و (شب های قدر) را با عبادت سپری نمودن، از تکالیف دیگر در این شب ها می باشد. باری، شب زنده داری با عبادت و دعا، وظیفه ای برای همه شب های(قدر) است، اما امام حسن عسکری(ع) فرموده: فلا یفوتک احیا ليله ثلاث و عشرین؛ (۲۱) اگر نتوانستی در شب های دیگر احیا داشته باشی، سعی کن احیا و شب زنده داری شب بیست و سوم را از دست ندهی.

امام باقر(ع) نیز، فرموده است: هر کس (شب قدر) را احیا بدارد، خداوند مهربان گناهان او را می آمرزد... (۲۲)
اما نکته بسیار مهمی که درباره (احیا) باید مورد توجه باشد، این است که، اولاً: شب را تاسفیده صبح به عبادت و دعا بگذرانیم؛ ثانیاً: (به بیداری چشم) قناعت نکنیم، زیرا آنچه دارای اهمیت فوق العاده است،

(بیداری دل) و آگاهی و بصیرتی است که انسان را در محضر الهی و قرآن کریم و فرشتگان آسمانی، مودب و منظم و لایق گرداند.

زیرا، فرشتگان آسمانی که به زمین نزول می کنند، طبق روایت نخست به محضر حضرت صاحب الامر(ع) شرف حضور می یابند،(۲۳) تا علاوه بر سلامت آفرینی در شب قدر یا سلام رسانی به بندگان،(۲۴) پیام (الله) را به حجه الله (ع) ابلاغ دارند(۲۵) و طبیعی است اگر حجه الله(ع) از وضع (عباد الله) رضایت و خرسندی داشته باشد، وضع تقدیر و سرنوشت سال آینده (عباد الله) از جانب (الله)، وضع بهتر و سعادت‌مندانه تری خواهد بود.

۳- قرآن بر سر گرفتن. تکلیف دیگر (شبهای قدر)، قرآن به سرگرفتن است. مومنان روزه گرفته، در ماه خدا و خانه خدا، کتاب خدا را گشوده، به سرگرفته و آن را شفیع خود قرار می دهند. آن ها به محتوای قرآن می اندیشند، به آغوش آن پناه می برند و با قرآن پیوند و پیمان مجدد برقرار می نمایند، تا با معارف نورانی آن، همه زوایای زندگی خویش را نورانی و متعالی گردانند. البته برای آگاهی به خصوصیات کامل این اعمال به کتاب های دعا باید مراجعه نمود. (۲۶)

امام صادق(ع) هم فرموده است: برای شب های(قدر) قرآن کریم را جلوی خود قرار دهید، آن را بگشایید و بخوانید: (اللهم انی اِسئَلک بکتابک المنزل، وما فیهِ وفیه اسمک الاکبر، و اِسْمائک الحسنی، وما یخاف ویرجی، ان تجعلنی من عتقائک من النار). (۲۷)

۴- نماز و دعا. امام صادق(ع) فرموده است: در هر یک از دو شبهای قدر صد رکعت نماز می بایست خوانده شود. (۲۸) آن حضرت، خود نیز این عمل را انجام می داد، چنانکه از سر شب تا سفیده صبح به دعا و مناجات با خداوند می پرداخت. (۲۹) از جمله دعاهایی که به خواندن آنها سفارش شده دعای جوشن کبیر می باشد.

۵- استغفار و توبه. اگر چه روزه داری خود عامل شست و شوی بخشی از گناهان می باشد، اما برای وارد شدن به ماه مبارک رمضان، به خصوص دریافت فیض شب های(قدر) ادای دین خالق و خلق هم، لازم خواهد بود، در عین حال، در این شب های نورانی، که به بیان امام صادق(ع): (درهای رحمت الهی، به روی بندگان

گشوده می گردد. (۳۰) درخواست آمرزش گناهان، توبه و انابه و گریه و ناله به درگاه خداوند، برای رفع گرفتاری ها و رسیدن به حاجت های مادی و معنوی، کاری ضروری خواهد بود.

به هر حال، عظمت و تکالیف شب های نورانی و سرنوشت ساز (قدر) فراوان است، که این مقال را مجال آن نیست، فقط به طور خلاصه می توان گفت: شب قدر، شب وصل است و آداب و تکالیفی را هم که تاکنون برشمردیم سراسر می تواند مقدمه وصال محبوب باشد.

پی نوشت:

۱- قدر..

۲- تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۶۲۲ الدر المنثور فی التفسیر المأثور، ج ۶، ص ۳۷۱.

۳- حج، ۷۴.

۴- تفسیر نوین، ص ۲۷۵.

۵- تفسیر نوین، ص ۲۷۵.

۶- دخان، ۴.

۷- المفردات فی غریب القرآن، ص ۳۹۵.

۸- تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۶۳۱ البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۴۸۶.

۹- تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۶۲۷ البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۴۸۷ وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۲۵۹.

۱۰- الدر المنثور فی تفسیر المأثور، ج ۶، ص ۳۷۶ فی ضلال القرآن، ج ۸، ص ۶۲۸ ووسائل الشیعه، ج ۷، ص ۲۶۲.

۱۱- بقره، ۱۸۵.

۱۲- الدر المنثور، ج ۶، ص ۳۷۶ تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۶۲۹.

- ١٣- الدر المنثور, ج ٦, ص ٣٧٦.
- ١٤- الدر المنثور, ج ٦, ص ٣٧٦.
- ١٥- نور الثقلين, ج ٥, ص ٦٢٨.
- ١٦- بحار الانوار, ج ٩٤, ص ١٠.
- ١٧- تفسير نور الثقلين, ج ٥, ص ٦٢٨; بحار الانوار, ج ٩٤, ص ١٠.
- ١٨- بحار الانوار, ج ٩٤, ص ١٠.
- ١٩- شرح نهج البلاغه, ج ٢٠, ص ١٥٤; بحار الانوار, ج ٩٤, ص ١٠.
- ٢٠- فضائل الا شهر الثلاثه, ص ١٣٧; وسائل الشيعه, ج ٧, ص ٢٦١.
- ٢١- وسائل الشيعه, ج ٧, ص ٢٦١.
- ٢٢- وسائل الشيعه, ج ٧, ص ٢٦١.
- ٢٣- البرهان فى التفسير القرآن, ج ٤, ص ٤٨٨.
- ٢٤- بحار الانوار, ج ٩٤, ص ١٤.
- ٢٥- بحار الانوار, ج ٩٤, ص ١٤.
- ٢٦- مفاتيح الجنان, ص ٢٢٤.
- ٢٧- بحار الانوار, ج ٩٤, ص ٤.
- ٢٨- وسائل الشيعه, ج ٧, ص ٢٦١; فضائل الا شهر الثلاثه, ص ١٣٧.
- ٢٩- وسائل الشيعه, ج ٧, ص ٢٦٠.
- ٣٠- وسائل الشيعه, ج ٧, ص ٢٥٩.

وقایع شب قدر

۱ - نزول قرآن:

ظاهر آیه شریفه «أنا أنزلناه فی لیلہ القدر» این است که همه قرآن در شب قدر نازل شده است و چون تعبیر به انزال کرده که ظهور در یکپارچگی و دفعی بودن دارد نه تنزیل که ظاهر در نزول تدریجی است.

قرآن کریم به دو گونه نازل شده است:

۱- نزول یکباره در یک شب معین.

۲- نزول تدریجی در طول بیست و سه سال نبوت پیامبر اکرم(ص).

آیاتی چون «قرانا فرقناه لتقرأه علی الناس علی مکث و نزلناه تنزیلا» (۱۱) نزول تدریجی قرآن را بیان می‌کند. در نزول دفعی (و یکپارچه)، قرآن کریم که مرکب از سوره‌ها و آیات است یک دفعه نازل نشده است بلکه بصورت اجمال همه قرآن نازل شده است چون آیاتی که درباره وقایع شخصی و حوادث جزئی نازل شده ارتباط کامل با زمان و مکان و اشخاص و احوال خاصه ای دارد که درباره آن اشخاص و آن احوال و در آن زمان و مکان نازل شده و معلوم است که چنین آیاتی درست در نمی‌آید مگر اینکه زمان و مکانش و واقعه ای که درباره اش نازل شده رخ دهد به طوری که اگر از آن زمان‌ها و مکان‌ها و وقایع خاصه صرف نظر شود و فرض شود که قرآن یک باره نازل شده، قهرا موارد آن آیات حذف می‌شود و دیگر بر آنها تطبیق نمی‌کنند، پس قرآن به همین هیئت که هست دوبار نازل نشده بلکه بین دو نزول قرآن فرق است و فرق آن در اجمال و تفصیل است. همان اجمال و تفصیلی که در آیه شریفه «کتاب احکمت ایاته ثم فصلت من لدن حکیم خبیر» (۱۲) به آن اشاره شده است. و در شب قدر قرآن کریم به صورت اجمال و یکپارچه بر پیامبر اکرم(ص) نازل شد و در طول بیست و سه سال به تفصیل و به تدریج و آیه به آیه نازل گردید.

۲ - تقدیر امور:

خداوند متعال در شب قدر حوادث یک سال آینده را از قبیل مرگ و زندگی، وسعت یا تنگی روزی، سعادت و شقاوت، خیر و شر، طاعت و معصیت و... تقدیر می‌کند.

در آیه شریفه «انا انزلناه فی لیلہ القدر» (۱۳) کلمه «قدر» دلالت بر تقدیر و اندازه‌گیری دارد و آیه شریفه «فیها یفرق کل امر حکیم» (۱۴) که در وصف شب قدر نازل شده است بر تقدیر دلالت می‌کند. چون کلمه «فرق» به معنای جدا سازی و مشخص کردن دو چیز از یکدیگر است. و فرق هر امر حکیم جز این معنا ندارد که آن امر و آن واقعه‌ای که باید رخ دهد را با تقدیر و اندازه‌گیری مشخص سازند. امور به حسب قضای الهی دارای دو مرحله اند، یکی اجمال و ابهام و دیگری تفصیل. و شب قدر به طوری که از آیه «فیها یفرق کل امر حکیم» برمی‌آید شبی است که امور از مرحله اجمال و ابهام به مرحله فرق و تفصیل بیرون می‌آیند.

۳- نزول ملائکه و روح:

بر اساس آیه شریفه «تنزل الملائکه والروح فیها باذن ربهم من کل امر» (۱۵)، ملائکه و روح در این شب به اذن پروردگارشان نازل می‌شوند. مراد از روح آن روحی است که از عالم امر است و خدای متعال درباره اش فرموده است «قل الروح من امر ربی» (۱۶). در این که مراد از امر چیست؟ بحث‌های مفصلی در تفسیر شریف المیزان آمده است که به جهت اختصار مبحث به دو روایت در مورد نزول ملائکه و اینکه روح چیست بسنده می‌شود.

الف: پیامبر اکرم (ص) فرمود: وقتی شب قدر می‌شود ملائکه‌ای که ساکن در «سدره المنتهی» هستند و جبرئیل یکی از ایشان است نازل می‌شوند در حالی که جبرئیل به اتفاق سایرین پرچم‌هایی را به همراه دارند.

یک پرچم بالای قبر من، و یکی بر بالای بیت المقدس و پرچمی در مسجد الحرام و پرچمی بر طور سینا نصب می‌کنند و هیچ مؤمن و مؤمنه‌ای در این نقاط نمی‌ماند مگر آنکه جبرئیل به او سلام می‌کند، مگر کسی که دائم الخمر و یا معتاد به خوردن گوشت خوک و یا زعفران مالیدن به بدن خود باشد (۱۷).

ب: از امام صادق علیه السلام در مورد روح سؤال شد. حضرت فرمودند: روح از جبرئیل بزرگتر است و جبرئیل از سنخ ملائکه است و روح از آن سنخ نیست مگر نمی بینی خدای تعالی فرموده: «تنزل الملائکه والروح» پس معلوم می شود روح غیر از ملائکه است (۱۸).

۴ - سلام و امنیت:

قرآن کریم در بیان این ویژگی شب قدر می فرماید: «سلام هی حتی مطلع الفجر» (۱۹). کلمه سلام و سلامت به معنای عاری بودن از آفات ظاهری و باطنی است. و جمله «سلام هی» اشاره به این مطلب دارد که عنایت الهی تعلق گرفته است به این که رحمتش شامل همه آن بندگان بشود که به سوی او روی می آورند و نیز به اینکه در خصوص شب قدر باب عذابش بسته باشد. به این معنا که عذابی جدید نفرستد. و لازمه این معنا این است که در این شب کید شیطان ها هم مؤثر واقع نشود چنانکه در بعضی از روایات نیز به این معنا اشاره شده است.

البته بعضی از مفسرین گفته اند: مراد از کلمه «سلام» این است که در شب قدر ملائکه از هر مؤمن مشغول به عبادت بگذرند، سلام می دهند.

پی نوشت:

۱ - دخان / ۳ .

۲ - بقره / ۱۸۵ .

۳ - قدر / ۱ .

۴ - ر.ک. مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۵۱۹ .

۵ - ر.ک. تفسیر الدر المنثور، ج ۶ .

۶ - دخان / ۶ .

۷ - قدر / ۴ .

۸ - بقره / ۱۸۵ .

۹ - تفسیر البرهان، ج ۴، ص ۴۸۸، ح ۲۶ .

۱۰ - فروع کافی، ج ۴، ص ۱۵۷، ح ۴ .

۱۱ - اسراء / ۱۰۶ .

۱۲ - هود / ۱ .

۱۳ - قدر / ۱ .

۱۴ - دخان / ۶ .

۱۵ - قدر / ۴ .

۱۶ - اسراء / ۸۵ .

۱۷ - مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۵۲۰ .

۱۸ - تفسیر برهان، ج ۴، ص ۴۸۱، ح ۱ .

۱۹ - قدر / ۵ .

علائم و منزلت لیلة القدر

قال الباقر علیه السلام: سألته عن علامة لیلة القدر، فقال: علامتها ان یطیب ریحها، و ان كانت فی برد دفئت، و ان كانت فی حر بردت فطابت (۱). (محمد بن مسلم) از علامت لیلة القدر پرسید؟ پس امام (ع) فرمود: علامت لیلة القدر این است که بوی خوشی از آن پخش می شود، اگر در سرمای (زمستان) باشد گرم و ملایم می گردد، و اگر لیلة القدر در گرمای (تابستان) باشد خنک و معتدل و نیکو می گردد.

توضیح: علامه طباطبائی در علایم شب قدر می گوید: روایات در معنی و خصایص و فضایل شب قدر بسیار است، در بعضی از آن روایات علامتهایی برای شب قدر ذکر کرده از قبیل اینکه شب قدر، صبح آن شب آفتاب بدون شعاع طلوع می کند و هوای آن روز معتدل است. (المیزان، ج ۴۰، ص ۳۳۲)

قال ابو عبد الله عليه السلام: ليلة القدر في كل سنة و يومها مثل ليلتها (۲). شب قدر در هر سال است و روز آن مثل شب آن می باشد.

قال النبي (صلى الله عليه و آله): ان انا ادركت ليلة القدر فما اسأل ربي؟ قال (ص): «العافية» (۳). به پیامبر(ص) گفته شد: اگر شب قدر را دریابم از خدا چه چیزی را مسئلت کنم؟ فرمود: «عافیت را».

قال موسى (عليه السلام): الهی ارید قریبک، قال: قریبی لمن استیقظ لیلة القدر، قال: الهی ارید رحمتک، قال: رحمتی لمن رحم المساکین لیلة القدر، قال: الهی ارید الجواز علی الصراط، قال: ذلک لمن تصدق بصدقة فی لیلة القدر، قال: الهی ارید من اشجار الجنة و ثمارها، قال: ذلک لمن سبح تسبیحه فی لیلة القدر، قال: الهی ارید النجاة من النار، قال: ذلک لمن استغفر فی لیلة القدر، قال: الهی ارید رضاک، قال: رضای لمن صلی رکعتین فی لیلة القدر. (۴)

خداوندا! می خواهم به تو نزدیک شوم، فرمود: قرب من از آن کسی است که شب قدر بیدار شود، گفت: خداوندا! رحمتت را می خواهم، فرمود: رحمتم از آن کسی است که در شب قدر به مسکینان رحمت کند: گفت: خداوندا! جواز گذشتن از صراط را از تو می خواهم فرمود: آن، از آن کسی است که در شب قدر صدقه ای بدهد. گفت خداوندا! از درختان بهشت و از میوه هایش می خواهم، فرمود: آنها از آن کسی است که در شب قدر تسبیحش را انجام دهد گفت: خداوندا! رهایی از جهنم را می خواهم، فرمود: آن، از آن کسی است که در شب قدر استغفار کند: گفت خداوندا خشنودی تو را می خواهم، فرمود: خشنودی من از آن کسی است که در شب قدر دو رکعت نماز بگذارد.

توضیح: لیلة القدر شبی است که قرآن نازل شده است و ظاهراً مراد به قدر، تقدیر و اندازه گیری است، خدای تعالی در آن شب حوادث یکسال را یعنی از آن شب تا شب قدر سال آینده را تقدیر می نماید، زندگی و مرگ، رزق، سعادت، و شقاوت و چیزهایی از این قبیل را مقدر می سازد.

پی نوشت:

۱- وسائل الشیعه، ج ۷ صفحه ۲۵۶.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷ صفحه ۲۶۲.

۳- مستدرک الوسائل، ج ۷ صفحه ۴۵۸.

۴- مستدرک الوسائل، ج ۷ صفحه ۴۵۶.

شب قدر و استجابات دعا

مقدمه: سال‌ها دفتر ما در گرو صهبا بود

رونق مدرسه از دست و دعای ما بود «حافظ»

بسیاری از مردم نمی‌دانند که موفقیت‌های دنیایی آنان منحصراً مرهون تلاش‌ها و کوشش‌های آنان نیست، بلکه عوامل متعددی دست به دست هم داده و آن موفقیت‌ها را دست‌یافتنی ساخته است. این عوامل برخی انسانی و پاره‌ای طبیعی و بخشی نیز ماوراء طبیعی و کاملاً مبتنی بر جنبه‌های روحی و روانی است که وقتی به درستی می‌اندیشیم و موفقیت خود و طریق نیل به آن را بررسی می‌کنیم، نقش عامل غیرطبیعی و متافیزیکی و روانی و روحی را در این زمینه بسیار پررنگ‌تر و محسوس‌تر می‌یابیم. امروزه عوامل موفقیت انسان‌های بزرگ و کوچک در دانش روانشناسی توسط روانشناسان بزرگ مورد کاوش قرار گرفته و کتاب‌های متعددی در این زمینه به رشته تحریر درآمده که در همه آن‌ها به نقش تلقین به نفس و خواست قبلی و اراده پیشین و تأثیر شگرف آن در احراز پیروزی و موفقیت اشاره شده و در فصول متعدد مورد تحقیق و مطالعه و بررسی قرار گرفته است.

هنگامی که خواجه حافظ می‌گوید: «رونق مدرسه از درس و دعای ما بود»

اشاره به این موضوع است که از نظر وی علاوه بر تلاش ظاهری و کوشش تحصیلی، رونق اصلی و حقیقی او در امور علمی، دعا کردن و درخواست موفقیت از خداوند سبحان بوده است.

«سیمون وی» معتقد است: «هر زمان که انسانی با این ایده یگانه که درک خود از حقیقت را افزایش دهد، به تمرکز و دقت پردازد، حتی اگر تلاشش هیچ ثمر محسوسی تولید نکند، استعداد بیشتری برای به چنگ آوردن حقیقت می‌یابد^۱، وی همچنین می‌نویسد: در ظلمات جاودان، کلاغی درمانده از یافتن غذا، با همه وجودش نور را آرزو کرد و زمین روشن شد^۲» وی سپس نتیجه می‌گیرد که اگر شوق و آرزوی واقعی وجود داشته باشد، اگر آن چیز که طلبیده می‌شود واقعاً نور و روشنی باشد، طلب مطلوب را تولید می‌کند.

روشن است که نقش دعا در احراز موفقیت و نیل به خواسته‌ها، حتی در میان بی‌ایمان‌ترین افراد، در هنگام اضطراب و پریشان‌حوالی و گرفتاری، نادیده گرفته نمی‌شود و نوع بشر بر ارزش و اهمیت این پدیده ماوراءطبیعی که از فطرت و ذات و درون او برمی‌خیزد، واقف است، انسان‌ها در همه حالات دعا می‌کنند، حتی هنگامی که به ظاهر از تکلم خاموشند، زیرا دعا یک امر لفظی صرف نیست، هر چند شرائط و آدابی ویژه نیز دارد که با رعایت آن‌ها ثمره و نتیجه محسوس‌تر و ملموس‌تری، یا حتی به لحاظ زمانی، زودتر به عمل می‌آید. از حضرت امام صادق(ع) روایت شده که فرمودند: «هیچ عملی را پیدا نمی‌کنید، مانند دعا موجب تقرب باشد^۳».

شرایط ویژه و آداب دعا

استجاب دعا و نتیجه‌گیری از آن قطعاً شرائط و آدابی و ضوابط خاصی دارد، اما همه این‌ها مانع نمی‌شود که بنده از روی اخلاص و غایت نیاز درخواست خود را در درگاه ربوبیت مطرح نماید، تردیدی نیست که درخواست شخص و طلب او از خدا نباید، با اهداف خلقت و جوهره عبودیت منافات داشته باشد، زیرا جوهره عبودیت، به ربوبیت و پرستش ذات خداوند یگانه منتهی می‌شود. چنانکه در روایات نقل شده است: «العبودیه جوهره کنه‌ها الربوبیه^۴» خداوند در قرآن کریم به نحو مطلق بندگانش را به دعا فراخوانده: ادعونی استجب لکم^۵. ادعوا ربکم تضرعاً و خفیه^۶» و نیز می‌فرماید: قل ما یعبوا بکم ربی، لولا دعاؤکم^۷. علامه مجلسی(ره)

می‌گوید: «حقیقت عبادت این است که بنده، خود را در مقام ذلت و عبودیت واداشته، رو به سوی مقام رب خود آورد»^۸.

صرف دعا و درخواست حاجت چه برای حوائج مادی زندگی باشد، یا برای امور معنوی به ویژه تقرب به خدا امری مطلوب و جوهری بندگی است که هدف از خلقت و آفرینش نیز همان است. آن چنان که خداوند فرموده است: و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون ۹.

با این حال نمی‌توان از نقش زمان و مکان و شرائط و آداب و ضوابطی که در دعا توصیه و سفارش شده است، غافل بود، زیرا این شرائط مجموعاً وضعیتی را به وجود می‌آورد، که خود با آرامش و اطمینان خاطر بیشتری درخواست خود را مطرح می‌نماید و برخی از مکان‌ها و زمان‌های خاص، امکان خلوص و حضور قلب را برای دعا کننده فراهم آورد که در نتیجه راه استجابت دعا، مهیا می‌گردد. علاوه بر جایگاه ویژه دعا و زمان (اوقات مناسب)، نوع اوراد و ادعیه‌ای که فرد با آن‌ها درخواست خویش را مطرح می‌نماید، نیز در استجابت دعا او تأثیر دارد. چنین نیست که با هر نیت و اراده‌ای و یا هر عبارت و جمله و کلمه‌ای بتوان همه خواست‌های خود را به درگاه خداوند مطرح نمود. هر چند با هر زبانی می‌توان دعای خود را مطرح ساخت، اما در همان زبان نیز برخی جملات و عبارات مناسب‌تر و شایسته‌ترند که بنده می‌تواند با تمسک به آن‌ها درخواست خود را به درگاه احدیت بیان نماید. روایت ذیل دلالت بر عمومیت دعا بدون توجه به نوع آن دارد (مطلق دعا):

یکی از اصحاب امام باقر(ع) از ایشان سؤال کرد: ای العبادة افضل. (چه عبادتی برتر است؟) حضرت پاسخ فرمود: ما من شی افضل عندالله عزوجل من ان یسأل و یطلب مما عنده و ما احد ابغض الی الله عزوجل ممن یستکبر عن عبادته و لا یسأل ما عنده.

(هیچ چیز نزد خداوند عزوجل برتر از این نیست که به او عرض نیاز شود و از آنچه نزد او است، خواسته شود و هیچ کس نزد خدا منفورتر از آن کسی نیست که نسبت به عبادت خدا تکبر می‌ورزد و از آنچه نزد خدا هست، طلب نمی‌کند ۱۰).

با این وجود تردیدی وجود ندارد که برای هر خواسته‌ای، دعا و عبادت ویژه‌ای با آداب و سنن مخصوص آن، که اغلب از سوی اولیاء دین سفارش و توصیه شده، چنانچه با شرائط آن انجام شود، ثمره و نتیجه بهتری در استجابت دارد.

برخی از این آداب به صورت خلاصه چنین است:

شناخت خدا: «گروهی به امام صادق(ع) عرض کردند: چرا دعا می‌کنیم و برآورده نمی‌شود؟ حضرت فرمود: برای اینکه شما کسی را می‌خوانید که او را نمی‌شناسید ۱۱.» _ امیدواری به خدا و استجابت دعای خود _ ناامیدی از سایر اسباب _ حضور قلب _ تضرع و زاری _ شروع دعا با نام خدا _ ثنا و تحمید خداوند _ درود بر پیامبر(ص) و اهل بیت(ع) _ توسل به پیامبر(ص) و اهل بیت(ع) _ اقرار به گناه _ پافشاری _ پاکیزگی کسب و خوراک _ اجتماع در دعا _ عمل همراه دعا _ دعاهای وارده مانند: کمیل، صباح، ابوحمزه ثمالی، مناجات شعبانیه، دعای عرفه، ندبه و بسیاری دیگر از دعاها که در کتاب شریف مفاتیح‌الجنان ضبط شده است _ ایام، اوقات و مناسبت‌های ویژه زمانی.

نقش و جایگاه وقت و زمان در عبادت و دعا

اکنون به موضوع اصلی این مقاله که ارتباط استجابت دعا با شب قدر و لیالی متبرکه است می‌پردازیم. پیش از ورود به این بحث، نخست لازم است که اهمیت زمان در دعا مشخص گردد، سپس به برخی از اوقات مستحسن و شایسته که مورد سفارش و توصیه پروردگار و پیامبر(ص) و اولیاء دین می‌باشد، اشاره کرده و آنگاه اهمیت و جایگاه و ویژگی شب قدر روشن شود، تا بتوانیم دورنمای بهتری از تناسب و رابطه‌ای که استجابت دعا می‌تواند، با این شب داشته باشد، به دست آید.

به طور کلی اوقات متبرک در اسلام دو نوع می‌باشد:

۱- اوقات عام: شامل: ایام هفته و ماه‌ها و فصول و شب، سحر، صبح، ظهر و مغرب. برخی از این موارد عبارتند از: روزهای جمعه - شب جمعه - فصل نیایش: (رجب، شعبان، رمضان)، ماه مبارک رمضان، ذیحجه، محرم، صفر و...

۲- اوقات خاص: شامل: اعیاد و وفات اسلامی. ایام البیض (۱۳، ۱۴، ۱۵ ماه رجب)، شب قدر، روز مبعث، روز مباحله، روز عرفه، روز استفتاح (۱۵ رجب)

این اوقات و ایام که برخی به لحاظ اشخاص بزرگ و اولیاء دین و برخی به واسطه علت ماواء الطبیعی که شارع مقدس بر حقیقت و فلسفه آن اشراف داشته و دیگر انسان‌ها از درک و فهم آن عاجزند، دارای ویژگی معنوی و خاصیتی روحانی‌اند، به طوری که دعا کردن و درخواست عاجزانه بندگان در این اوقات، با ماهیت زنده و فعال آن و دعا را منشأ اثر می‌سازد. و به طور کلی در ادیان الهی و اسلام، زمان از ویژگی فعالی برخوردار است. در شب قدر روح و فرشتگان الهی به زمین نازل می‌شوند، که می‌تواند بزرگترین و مهم‌ترین خواسته‌های بندگان را با شفاعت خود به هدف استجابت برسانند. در وقت سحر برکات و فیوضات معنوی و ملکوتی متوجه جهان می‌شود که چون دعایی خوانده شود، بیشتر در معرض استجابت قرار می‌گیرد. بدین لحاظ همواره به شب خیزی و شب‌زنده‌داری و تهجد، صبح‌خیزی و دعا و نماز و اذکار خاصی در این اوقات سفارش و وارد شده است.

اولیاء و عارفان بیدل و بزرگان دین همواره بر اهمیت این اوقات واقف بوده و از بهره‌های معنوی و فیوضات روحانی آن با غنیمت داشتن آن، برخوردار بوده‌اند.

حاصل آنکه در راه سیر و سلوک معنوی و عارفانه اهمیت وقت و زمان به حدی است که بدون توجه به آن نمی‌توان مراحل و مقامات روحی و عرفانی را طی نمود و عارف کامل و انسان جامع کسی است که بر این اوقات اشراف یافته و با درک و استفاده بهینه و مطلوب و کافی از آن‌ها، شریعت خود را به طریقت و سپس وصول حقیقت پیوند زند. چنین شناختی در حقیقت گام نخست در سلوک عرفانی به شمار می‌رود.

ارتباط میان شب قدر و استجابت دعا

اکنون که اهمیت وقت و زمان را در توسلات و دعا و مناجات و به طور کلی عبادت دانستیم، شایسته است اندکی نیز پیرامون اهمیت شب و ارزش آن سخن گوئیم. چرا که مفهوم شب علاوه بر زمان آن در طول شبانه روز در میان بیشتر اقوام و ملل از جایگاه ارزشمند و به‌سزایی برخوردار است. مطالعات نشان می‌دهد که بیشتر فیوضات و اشراقات اولیاءالله و بزرگان در این وقت شب - صورت گرفته است.

در مورد اساطیر یونان به خدایی برمی‌خوریم که «آپولو» نام دارد. آپولو خدای مجسم عقل و منطق بوده و تصویر کاملی از روح یونان باستان است.

از او همیشه با تاریکی و شب یاد می‌شود و به صراحت در تاریخ یونان باستان آمده است که زمان شفاگرفتن از آپولو در معبد او، نیمه‌های شب بوده است. در آناتولی نیز سنت‌هایی قدیمی وجود داشتند که بر اساس آن کاهنان با خدای خود «آپولو» در شامگاهان محبوس می‌شدند. صبح روز بعد، هنگامی که کاهنه از معبد بیرون می‌آمد، به دلیل یگانگی افسانه‌ای‌اش با آپولو در طول شب، قادر به پیشگویی بود.

همچنین در مورد «اورفئوس» کاهنیکه جان نثار آپولو بوده است، نقل شده که عادت او این بود که در نیمه شب بیدار می‌شد و از کوه بالا رفته و سعی می‌کرد هنگام سپیده‌دم در یک نظر خدای خود را رؤیت کند. همچنین در یونان باستان، شعری نیز توسط فیثاغورثیان جنوب ایتالیا نوشته شده که می‌گوید: آپولو قدرت الهامیش را با شب شریک است.

در کاریا مراکزی وجود داشت، مانند خانه‌های مخصوصی که (incubation) نامیده می‌شد. این محل در نهایت خاموشی بود. مردم در آن مانند حیوانی در لانه خود، دراز می‌کشیدند و در خاموشی که مهلک بود، شفا می‌گرفتند ۱۳.

در اسلام نیز هنگامه شب از ارزش و جایگاه خاصی در سایر اوقات شبانه‌روز، برخوردار است، به طوری که خداوند تعالی سوره‌ای اختصاصاً با نام «اللیل» نازل فرموده و در روایات اسلامی او را و اذکار و اعمال ویژه‌ای چون نماز شب بدان اختصاص یافته است. در روایتی وارد شده که: «شرف مؤمن نماز شب است.» و: «هر کس عذری دارد می‌تواند، نماز شب خود را قبل از نیمه‌شب و قبل از خواب بخواند.» تا این وقت عزیز از دست او نرود. و نیز در میان روایات نماز شب دارای این خصوصیات ویژه می‌باشد: روش پیامبران و

صالحان است. زینت آخرت است. اخلاق پیامبران است. گناہانی را که انسان در طول روز مرتکب شده، از میان می‌برد.

با این توضیح هنگامی که خداوند در سوره قدر می‌فرماید: انا انزلناه فی لیله القدر. ارتباط میان نزول برکات و آیات الهی، و شب و قدر به خوبی معلوم می‌شود و نیز ارزش توسل و تمسک به خداوند در این وقت عزیز و تأثیری که می‌تواند در استجاب دعا و رفع حوائج و نیازها داشته باشد، مشخص می‌گردد. به همین خاطر در روایت وارد شده است که: «نیمی از شب که بگذرد، یا از اول شب تا آخر شب، زمان استجاب دعا می‌باشد ۱۴.»

مرا درین ظلمات آنکه راهنمایی کرد

نیاز نیم‌شبی بود و گریه سحری «حافظ»

در سوره قدر نیز، خداوند تعالی، شب قدر را قرین نزول ملائکه و روح و برتر از هزار ماه دانسته است و شاید ارتباط میان شب و قدر به معنای ارزش، همان مطلق شب‌ها به لحاظ ارزشمندی باشد و نیز ممکن است، پنهان ماندن شب قدر در میان سایر شب‌ها در طول سال، از این بابت باشد که به نحو کلی ارزش و قدر شب به عنوان مناسب‌ترین زمان استجاب دعا شناسانده شود.

البته تردیدی نیست که بر طبق روایات اسلامی شب قدر در ماه مبارک رمضان و در میان یکی از شب‌های ۱۹ و ۲۱ و ۲۳ این ماه مبارک نهان است و بسیاری از مفسرین در این موضوع اتفاق نظر دارند.

پی نوشت:

۱- فصلنامه ناقد- سال اول- ش ۳- خرداد ۸۳-ص ۲۰۷.

۲- همان مدرک.

۳- معاش السالکین- ص ۲۷.

۴- انوار الملکوت- ص ۲۸۹.

۵- سوره مؤمن- آیه ۶۲: «مرا بخوانید، تا اجابتتان کنم.»

۶- سوره اعراف- آیه ۵۵: «پروردگار خود را فراخوان با تضرع و زاری در پنهانی»

۷- سوره فرقان- آیه ۷۷: «بگو ای پیامبر، اگر دعای شما نبود، پروردگار من با شما کاری نداشت.»

۸- مجلسی- محمدباقر- بحارالانوار- ج ۸۲- ص ۱۶۴.

۹- سوره ذاریات- آیه ۵۶: «و نیافریدیم جن و انس را مگر برای بندگی و عبادت»

۱۰- اصول کافی- ج ۲.

۱۱- ینابیع الحکمه- حدیث ۳۳۷۶.

۱۲- در مورد این موضوع گفته‌اند که در کعبه در این روز بر روی مردم باز می‌شود و عده‌ای گفته‌اند: زبان حضرت عیسی(ع) در این روز گشوده شد.

۱۳- کینگزلی پیتر- زوایای تاریک حکمت- ترجمه دل‌آرا قهرمان و شراره معصومی، انتشارات سخن- ۱۳۸۵- چاپ دوم- تهران.

۱۴- اصول کافی- ج ۱- ص ۲۲۸.